

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Katrin Björck

Att freda livsutrymmet

Det juridiska skyddet mot psykiskt våld i nära relationer

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: VT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och metod	5
1.1.1 Frågeställningar	5
1.1.2 Avgränsningar	6
1.2 Material	6
1.3 Disposition	7
2 VÅLD I NÄRA RELATIONER	8
2.1 Psykiskt våld i nära relationer	9
2.1.1 Vad utgör psykiskt våld?	10
2.1.2 Vem utsätts för psykiskt våld?	12
3 DET JURIDISKA SKYDDET	15
3.1 Allmänt om brott	15
3.2 Skyddet mot psykiskt våld	16
3.2.1 Skydd mot kontrollerande gärningar	16
3.2.2 Skydd mot nedvärderande gärningar	21
3.2.3 Skydd mot hotfulla gärningar	23
3.2.4 Fridskränkingsbrotten	24

4	AVSLUTNING	29
4.1	Diskussion	29
4.2	Slutsats	31
	REFERENSER	33
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

Domestic violence is a problem that affects people regardless of gender, age and descent. In total, about 5% of the population is affected annually. It is a problem that causes great suffering and has economic consequences for society as a whole. Historically, domestic violence has not been considered a problem in cases where it is exercised by a man in his own home. Over time it has come to be regarded as an expression of the lack of gender equality and a problem that society must take responsibility for.

This report examines the legal protection against psychological domestic violence. To enable such an investigation, the concept of psychological violence, which lacks a legal definition, is discussed and exemplified. A number of classifications of a crimes are reviewed, along with their legislative history and practice. The violation of peace crimes are dealt with in depth, as these are, in part, designed to be applied to domestic violence.

The report concludes that there are several crimes that can enclose psychological violence, but that there are some practical obstacles to these being applied. An argument is made that the violation of peace crimes do not constitute adequate protection against psychological violence, they are not designed in a satisfactory manner and are, from a certain perspective, poorly adapted to reality. Protection against psychological violence should be expanded.

Sammanfattning

Våld i nära relationer är ett problem som drabbar människor oberoende av kön, ålder och härkomst. Totalt utsätts ca 5% av befolkningen årligen. Det är ett problem som orsakar stort lidande och har ekonomiska konsekvenser för samhället i stort. Historiskt sett har våldet inte ansetts utgöra något problem i de fall då det utövas av en man i sitt eget hem. Utvecklingen har gått mot att se det som ett uttryck för bristande jämställdhet och ett problem som samhället måste ta ansvar för.

Denna framställning undersöker hur det juridiska skyddet mot psykiskt våld i nära relationer ser ut. För att möjliggöra en sådan undersökning diskuteras och exemplifieras begreppet psykiskt våld, som saknar en juridisk definition. Därefter följer en genomgång av en rad aktuella brottsrubriceringar, deras förarbeten och tillämpning. Fridskränkningens brotten behandlas ingående, då dessa är utformade för att kunna tillämpas på våld i nära relationer.

Av slutsatsen framgår att det finns flera brottsrubriceringar som kan omfatta psykiskt våld, men att det finns vissa praktiska hinder mot att dessa ska kunna tillämpas. Fridskränkningens brotten utgör inget fullgott skydd mot psykiskt våld i nära relationer då de är inte utformade på ett tillfredsställande sätt och är utifrån vissa perspektiv illa anpassade till verkligheten. Skyddet mot psykiskt våld bör utökas.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EU	Europeiska Unionen
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta Domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RH	Rättsfall från Hovrätterna
Prop.	Proposition
SOU	Statens Offentliga Utredningar

1 Inledning

Våld i nära relationer är ett samhällsproblem. Enligt BRÅ:s senaste kartläggning har var femte svensk utsatts för våld i en nära relation.¹ Denna typ av våld har en rad särskiljande drag som försvårar den utsattas situation. De emotionella bindningar som utgör en aspekt av närheten i den nära relationen gör det svårt för offret att distansera sig från såväl våldet som förövaren, mentalt men även rent fysiskt. Våldet ökar ofta successivt i både allvarlighetsgrad och frekvens, vilket normaliserar våldet för båda parterna.² Denna normaliseringsprocess innebär att förövaren genom hot, tvång och våld får offrets motstånd att upphöra – gränserna förskjuts och våldet blir det normala.³ Det psykiska våldet är en viktig del av denna process.⁴

Många som är utsatta för våld i en nära relation ser inte sig själva som våldsutsatta. Anmälningfrekvensen är påfallande låg: man har i en studie beräknat att knappt 8% av de utsatta har haft någon form av kontakt med polis. Den i särklass största orsaken till detta är att de utsatta ser våldshändelsen som en ”småsak” – av dem som uppgett detta som orsak har 95% varit utsatta för psykiskt våld.⁵

Psykiskt våld i form av hot har samma effekter som fysiskt våld. För våldsutsatta kan de första psykiska konsekvenserna vara oro, förvirring, chock och extrem rädsla. Långsiktiga konsekvenser kan yttra sig i form av depression och negativ självbild. Självmordsförsök är vanligt förekommande; av våldsutsatta kvinnor har 64% någon gång övervägt självmord.⁶

¹ Frenzel (2014) s. 66.

² Sinisalo & Hällen (red.) (2018) s. 27-29.

³ Lundgren (2004) s. 9-10.

⁴ Holmberg & Sörensen (2005) s. 35.

⁵ Frenzel (2014) s. 78.

⁶ Ellgrim & Eliasson (2006) s. 63-64.

Utöver det uppenbara och stora lidande som våld i nära relationer innebär på individnivå leder det också till stora kostnader på samhällsnivå – enbart våldet mot kvinnor beräknas kosta samhället 3 miljarder kronor årligen.⁷ Med utgångspunkt i en samhällsekonomisk analys finns det därmed ett stort intresse av att förhindra och förebygga denna typ av våld för att på så sätt kunna utnyttja samhällets begränsade resurser på andra sätt.⁸

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att våld i nära relationer är vanligt förekommande och kostsamt. Det eskalerar ofta i en normaliseringsprocess bestående av psykiskt våld – vilket anses vara en ”småsak” som inte behöver polisanmälas. Mot bakgrund av dessa omständigheter menar jag att det är både intressant och relevant att undersöka det juridiska skyddet mot psykiskt våld.

1.1 Syfte och metod

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur det juridiska skyddet mot psykiskt våld i nära relationer ser ut. Metoden är rättsdogmatisk med ett rättskritiskt förhållningssätt.⁹

1.1.1 Frågeställningar

Arbetet har väglett av en övergripande fråga. *Hur ser det juridiska skyddet mot psykiskt våld i nära relationer ut?* För att kunna säga något mer substansrikt om relationen mellan frågans poler – våldet och skyddet – behöver en diskussion föras kring de båda, inte minst behöver förståelsen av psykiskt våld i detta sammanhang preciseras. För att ytterligare precisera det område som ska undersökas i arbetet har jag mot bakgrund av en sådan diskussion utgått från två mer specifika juridiska frågor. *Vilka*

⁷ Glengård, Steen Carlsson & Berglund (2011) s. 10.

⁸ SOU 2015:55 s. 95-96.

⁹ Se Korling & Zamborini (2013) s. 21-29.

brottsrubriceringar kan aktualiseras vid psykiskt våld? Är skyddet effektivt och tillräckligt?

1.1.2 Avgränsningar

Mot bakgrund av de omfångsmässiga begränsningar som finns för uppsats måste ytterligare ett antal avgränsningar och förtydliganden göras. Jag kommer enbart att undersöka våld mellan vuxna i parrelation och begränsa mig till brottsbalkens bestämmelser. Att Sverige har internationella åtaganden vad gäller att förhindra relationsvåld tas upp, men utöver detta kommer jag enbart att behandla de rent nationella straffrättsliga bestämmelserna.

Jag vill också understryka att syftet inte är att fastställa gällande rätt i någon auktoritativ mening, utan att undersöka hur pass effektivt psykiskt våld kan hanteras inom ramarna för vår nuvarande straffrättsliga reglering. Mitt övergripande fokus ligger alltså på de möjligheter och hinder som finns för att skydda brottsoffer, inte på enskilda paragrafer och deras förarbeten. Den straffrättsliga delen bör därmed inte ses som en komplett uppräkningslista av alla de bestämmelser som kan tänkas bli aktuella för att beivra sådana gärningar som kan ses som psykiskt våld. Det handlar snarare om en redogörelse för, och undersökning av, *ett antal* sådana bestämmelser.

1.2 Material

De primärkällor som detta arbete bygger på utgörs huvudsakligen av, men är inte begränsat till, de klassiska rättskällorna. Med detta åsyftas lagtext, förarbeten, praxis och doktrin. Till dessa tillkommer även sekundärlitteratur som huvudsakligen hör hemma inom sociologin. Detta kommer sig av ämnets natur och det i någon mån disciplinöverskridande perspektiv som används, exempelvis saknas en juridisk definition av psykiskt våld. Det är ett begrepp som av nödvändighet får diskuteras ur ett bredare perspektiv.

Det får här också konstateras att uppsatsen, trots en könsneutral frågeställning och mina ansträngningar att belysa den ur ett neutralt perspektiv, i stor utsträckning utgår från erfarenheter hos kvinnor som utsatts för våld av en manlig partner. Detta kommer sig av den enkla anledningen att en stor del av den forskning som finns utgår från detta slags erfarenheter.

1.3 Disposition

I denna första och inledande del av uppsatsen har en övergripande frågeställning och en metod redovisats. Den följande framställningen av mitt arbete med att besvara frågeställningen är strukturerad på följande vis.

I del två, med rubriken *Våld i nära relationer*, ges en introduktion till ämnet och dess historiska bakgrund. Under denna rubrik följer även ett avsnitt om psykiskt våld, där detta begrepp diskuteras och den teoretiska definition som uppsatsen kommer att utgå från ringas in. Eftersom lagstiftningen vad gäller fridskränkingsbrotten frångår brottsbalkens i övrigt könsneutrala systematik undersöks här också vilka grupper som är särskilt utsatta för psykiskt våld.

I del tre, med rubriken *Det juridiska skyddet*, ges först en kortfattad bakgrund till den straffrätt som sedan behandlas i avsnittet ”Skyddet mot psykiskt våld”, som utgör den centrala resultatsredovisningen. Där undersöks vilka av brottsbalkens gällande bestämmelser som kan aktualiseras i fall av psykiskt våld.

I den fjärde och avslutande delen förs först en sammanfattande diskussion av den bakgrund som framkommit, i ljuset av de frågor som väglett min undersökning. Svar på dessa ges i avsnittet ”Slutsats”.

2 Våld i nära relationer

Våld i nära relationer, framför allt mäns våld mot kvinnor, har historiskt sett betraktats som en privat angelägenhet. Problemet uppmärksammades och diskuterades inte i offentligheten i någon större omfattning förrän på 1990-talet.¹⁰ Detta innebär inte att sådant våld inte förekom förrän då. En historisk redogörelse för ett antal juridiska nedslag i ämnet ger en ökad förståelse för dess bakgrund och utveckling.

Den första begränsningen av en mans rätt att slå sin hustru kom 1734: då blev det olagligt att misshandla henne så grovt att hon skadades allvarligt eller miste livet. Mildare våld, s.k. ”husaga”, var fortsatt tillåtet fram till 1864.¹¹ Grov misshandel i hemmet blev ett brott som föll under allmänt åtal 1940, och 1965 infördes ett förbud mot att våldta inom äktenskapet. Sverige var först i världen med detta, dock inte utan motstånd i riksdagen.¹² Under 1970-talet fördes en livlig våldtäktsdebatt och kvinnorörelsen uppmärksammade mäns våld mot kvinnor – det privata blev politiskt.¹³

Misshandel blev 1982 ett allmänt åtalsbrott även i de fall då den inte var grov eller begången på allmän plats, vilket är av stor betydelse vad gäller våld i nära relationer.¹⁴ År 1998 genomförs *Kvinnofridsreformen* som innebar att fridskränkingsbrotten infördes i brottsbalken.¹⁵ Dessa brottsrubriceringar kommer att diskuteras nedan. Reformen etablerade ett samhällsansvar vid våld i nära relationer. Fokus låg på just mäns våld mot kvinnor, som vid denna tid började ses på som en jämställdhetsfråga och därmed blev av större intresse rent politiskt.

¹⁰ SOU 2015:55 s. 54.

¹¹ Ellgrim & Eliasson (2006) s. 14.

¹² Ellgrim & Eliasson (2006) s. 15.

¹³ SOU 2015:55 s. 55.

¹⁴ Se prop. 1981/82:43.

¹⁵ Se prop. 1998/99:145.

Under 2000-talet breddades detta fokus och man började istället tala om det mer könsneutrala ”relationsvåldet”, i vilket även samkönade relationer innefattas.¹⁶ Idag är våld i nära relationer ett erkänt samhällsproblem, som rent av anses utgöra en folkhälsofråga – drygt var femte person i Sverige uppger att de någon gång varit utsatta.¹⁷

Våld i nära relationer utgör inte enbart ett nationellt problem. Sverige har en rad internationella åtaganden som ålägger stater med ett ansvar att bekämpa detta våld. Bland dessa kan nämnas FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som stadgar att alla människor ska kunna åtnjuta rätten till bl.a. personlig frihet, säkerhet och jämlikhet i familjen. FN har också antagit den s.k. Kvinnokonventionen, i vilken våldsdefinitionen utökades till att även omfatta psykiskt våld.¹⁸

Våld i nära relationer är ett komplext och skiftande fenomen. För att synliggöra och förstå dess olika komponenter kan våldet kategoriseras: man talar exempelvis om fysiskt, sexuellt och psykiskt våld.¹⁹ Denna uppsats fokuserar på det sistnämnda.

2.1 Psykiskt våld i nära relationer

Psykiskt våld är enligt praktiska erfarenheter inom exempelvis socialtjänsten den våldsform som yttrar sig tidigast i en misshandelsrelation.²⁰ I en sådan relation utgörs de första övergreppen sällan av fysiskt våld, det handlar snarare om en stegvis utveckling. Ofta börjar det med psykiskt våld i form av kontroll och isolering, vilket sedan trappas

¹⁶ Sinisalo & Hällen (red.) (2018) s. 17.

¹⁷ Frenzel (2014) s. 66.

¹⁸ SOU 2015:55 s. 183; SOU 1995:60 s 55.

¹⁹ Mattsson (2013) s. 156.

²⁰ Sinisalo & Hällen (red.) (2018) s. 35.

upp genom hot och kränkningar innan det första slaget kommer.²¹ Samtidigt finns en stark tendens att förminska och rationalisera det psykiska våldet.²² Våldet upprepas ofta och upptrappningen slutar inte sällan med grov misshandel eller grovt vållande till annans död.²³

Benägenheten att bortförklara detta våld ter sig naturlig i ljuset av normaliseringsprocessens kraft – det förlopp där värme och kärlek gång på gång växlas med psykiskt våld, en process som inte alltid leder till, men oftast föregår, fysiskt våld. Den utsatta isoleras och kritiseras. När självkänslan bryts ner förflyttar gränsen för vad som är acceptabelt.²⁴ Den emotionella och fysiska närhet som ofta finns i en parrelation förstärker utsattheten: offret anpassar sig för att lugna ner situationen, gör sig själv delaktig till det som händer, tar ansvar.²⁵ Med våldet söker förövaren kontrollera och minska offrets livsutrymme.²⁶

2.1.1 Vad utgör psykiskt våld?

Psykiskt våld har ingen vedertagen juridisk definition, det är inget begrepp som förekommer i lagtext. Däremot diskuteras det i olika förarbeten, och av ett sådant framgår att psykiskt våld utgörs av ”antal förfaranden som utgör övergrepp av olika slag utan att fysiskt våld har kommit till användning eller någon fysisk skada har tillfogats offret”.²⁷ Hur detta ska tolkas i praktiken blir en bedömningsfråga.

En ansats till systematisering av handlingar som utgör psykiskt våld ska göras här. På grund av frågans bedömningskaraktär kan en sådan

²¹ Ellgrim & Eliasson (2006) s. 44.

²² Frenzel (2014) s. 78.

²³ SOU 1995:60 s. 187.

²⁴ SOU 1995:60 s. 300.

²⁵ Holmberg & Sörensen (2005) s. 35-36.

²⁶ Lundgren (2004) s. 25-27.

²⁷ SOU 1995:60 s. 307.

uppräknig inte vara uttömmande, men ett antal huvudtyper exemplifierar vad som kan utgöra psykiskt våld.

Psykiskt våld kan inledningsvis delas upp i två typer: kontrollerande respektive nedvärderande beteende.²⁸ Det kontrollerande beteendet yttrar sig i form av vitt skilda strategier som syftar till att öka den våldsutövande partens kontroll över sitt offer; det kan exempelvis bestå i att isolera den utsatta genom att förbjuda eller förhindra den från att träffa släkt och vänner eller att gå ut, telefonterror och förföljelse. Att gömma undan gemensamma tillhörigheter så som telefon och nycklar får också räknas till denna kategori.²⁹ Det nedvärderande beteendet innebär att systematiskt och orättvist, i betydelsen utan rimlig grund, nedvärdera och förringa offret.

Hot och trakasserier utgör ytterligare två distinkta typer av psykiskt våld.³⁰ Hot behöver inte vara explicita för att klassas som våld, snarare handlar det om aggressiva markeringar som av offret uppfattas som ”tecken på en risk för våld”.³¹ Det latent hot som en misshandelsrelation innebär, och den psykiska påfrestning hotet innebär, är en ännu en möjlig förklaring till den låga anmälningsfrekvensen.³²

Trakasserier, i denna icke-juridiska definition, är en bred kategori av beteenden som upplevs som störande och obehagliga – men i den mån dessa inte räknas som kontrollerande, nedvärderande eller hotfulla kommer de inte att behandlas närmare i denna omfångsmässigt begränsade framställning.

²⁸ Ekbrand (2006) s. 16.

²⁹ SOU 1995:60 s. 411.

³⁰ Frenzel (2014) s. 41.

³¹ Ekbrand (2006) s. 17.

³² SOU 1995:60 s. 301.

2.1.2 Vem utsätts för psykiskt våld?

Mäns våld mot kvinnor inom heterosexuella relationer är kanske den klassiska bilden av våld i nära relationer – det är åtminstone den sortens våld som är föremålet för huvuddelen av den forskning och de utredningar som görs.³³ Kvinnovåldskommissionen tillkallades 1993 för att föreslå åtgärder för att motverka just mäns våld mot kvinnor. Enligt direktiven skulle det arbetet bedrivas utifrån uppfattningen att detta relationsvåld bottnade i bristande jämställdhet och en orättvis maktindelningen mellan könen.³⁴ En anledning, som lyftes fram av Kvinnovåldskommissionen, till att det har ansetts vara viktigt att studera – och lagstifta – separat kring mäns våld mot kvinnor är att det helt enkelt oftast är män som utsätter kvinnor och att detta är något som bör synliggöras och förtydligas, inte minst i lagtexten.³⁵

Fler perspektiv och erfarenheter har lyfts sedan dess, jämte den strukturella feministiska förklaringsmodellen finns också bl.a. individfokuserade och sociologiska förklaringar till våldet.³⁶ Fokus på just mäns våld mot kvinnor har dock behållit sin position i jämställdhetsarbetet – det sågs enligt regeringen som en jämställdhetspolitisk fråga senast 2017.³⁷

Enligt BRÅ:s senaste kartläggning utsattes män och kvinnor för någon typ av psykiskt våld i ungefär samma utsträckning (6,2% respektive 6,8% av befolkningen) under året.³⁸ Vad gäller upprepat våld och utsatthet under livstiden är kvinnor däremot utsatta i högre grad.³⁹

³³ Stolt (2009) s. 67.

³⁴ SOU 1995:60 s. 49.

³⁵ SOU 1995:60 s. 23.

³⁶ Sinisalo & Hällen (red.) (2018) s. 21-26; Ellgrim & Eliasson (2006) s. 20-23.

³⁷ Regeringskansliet, Mer om jämställdhetspolitikens mål, 2017.

³⁸ Frenzel (2014) s. 49.

³⁹ Frenzel (2014) s. 8.

Statistik kring just utsatthet för psykiskt våld är ovanlig i jämförelse med den kring utsatthet för fysiskt våld, men det finns en stark koppling mellan de båda våldstyperna – det är ytterst ovanligt att den som är utsatt för fysiskt våld inte också utsätts psykiskt.⁴⁰ Med denna koppling i åtanke kan det vara upplysande att se närmare på statistiken kring fysiskt våld. Kvinnors våld mot män är inte lika grovt som männens, det förstnämnda förekommer också företrädesvis i en situation där mannen redan varit våldsam.⁴¹ Inga statistiskt säkerställda skillnader framkommer vad gäller utsatthet mellan personer med svensk respektive utländsk bakgrund.⁴² Forskningen kring HBTQ-personers utsatthet är begränsad, men enligt en svensk studie är deras utsatthet något förhöjd.⁴³ En möjlig förklaring till det är att stress från omgivningen generellt sett ökar våld i nära relationer, och för t.ex. samkönade par kan omgivningens intolerans och diskriminering utgöra en sådan stressfaktor, men även internaliserad homofobi.⁴⁴

De faktorer som verkar ha störst korrelation med utsatthet för relationsvåld är att det är vanligast bland personer som tillhör följande kategorier: åldern 16-34 år, ensamstående föräldrar, personer utan eftergymnasial utbildning, och boende i flerfamiljshus.⁴⁵ Till detta kan tilläggas att det finns ett antal särskilt sårbara grupper vilkas våldsutsatthet, oavsett om den är vanligare förekommande eller inte, kan leda till större konsekvenser för den utsatta till följd av en begränsad förmåga att utnyttja sociala, ekonomiska eller politiska resurser. Det kan handla om personer med funktionsvariation, missbruksproblematik o.s.v.⁴⁶

⁴⁰ Frenzel (2014) s. 50.

⁴¹ Ellgrim & Eliasson (2006) s. 23.

⁴² Frenzel (2014) s. 55.

⁴³ Holmberg & Sörensen (2005) s. 33, jmf. Frenzel (2014) s. 8.

⁴⁴ Ellgrim & Eliasson (2006) s. 24.

⁴⁵ Frenzel (2014) s. 7.

⁴⁶ SOU 2014:49 s. 177-128.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att relationsvåld drabbar en stor del av befolkningen, och att det drabbar människor ur alla samhällsgrupper, liksom att det psykiska våldet är en central aspekt av detta. Det kan ha långtgående konsekvenser för offret som isolerat fenomen men möjliggör också fortsatt och grövre våld genom sin avgörande roll i normaliseringsprocessen. Det finns ingen självklar definition eller avgränsning av psykiskt våld. Hur ser då det juridiska skyddet ut, när det handlar om ett så svårfångat fenomen?

3 Det juridiska skyddet

Mot bakgrund av den förståelse av psykiskt våld som framkommit i föregående del, är det här dags att undersöka skyddet mot det. I denna del kommer frågan om vilka brottsrubriceringar som kan aktualiseras vid psykiskt våld att undersökas närmare. För att ge sammanhang till dessa brottsrubriceringar följer närmast en kort allmän introduktion till straffrätt.

3.1 Allmänt om brott

Vår centrala författning vad gäller brott och deras påföljder är brottsbalken.⁴⁷ Av denna framgår att ett brott är en straffbelagd gärning, och att straff utgörs av böter eller fängelse.⁴⁸ Sådan kriminalisering är underkastad legalitetsprincipen – straff kräver direkt stöd i skriven lag, detta framgår bl.a. av RF 2:10 och BrB 1:1. Det ställs alltså krav på brottsbeskrivningsenlighet: gärningen måste uppfylla de rekvisit som finns i en straffbestämmelse.⁴⁹ Vår straffrätt fokuserar i regel på specifika gärningar som går att precisera i tid och rum: en stämningsansökan måste ange tid och plats för den brottsliga gärningens förövande.⁵⁰

Det bör nämnas att om ett brott ska anses vara förövat krävs, förutom att en brottsbeskrivningsenlig gärning har begåtts, någon form av uppsåt samt frånvaro av rättfärdigande eller ursäktande omständigheter.⁵¹ Dessa övriga straffrättsliga begrepp kommer inte att diskuteras närmare i den följande framställningen, vars fokus ligger på brottsbeskrivningsenlighet. Det är alltså enbart brottskonstruktionerna som sådana som kommer att

⁴⁷ Asp & Ulväng (2013) s. 21.

⁴⁸ BrB 1:1 och 1:3

⁴⁹ Asp & Ulväng (2009) s. 266.

⁵⁰ RB 45:4 p. 3; se dock NJA 1991 s 83, ett misshandels- och våldtäktsmål där betydande lättnader i detta krav har medgetts vad gäller individualisering och precisering i tid.

⁵¹ Asp & Ulväng (2013) s. 58-68.

undersökas; det handlar om att urskilja beteenden som är att anse som psykiskt våldsamma och inrymma dem inom brottsbeskrivningar, inte att ge en detaljerad och uttömmande redovisning för straffrättsteori.

3.2 Skyddet mot psykiskt våld

Ovan har vi konstaterat att psykiskt våld kan delas in i tre huvudtyper: kontrollerande, nedvärderande och hotfulla gärningar. I det följande ska ett antal brottsbeskrivningar tas upp under dessa rubriker. Jag ska undersöka förarbeten och, i viss mån, praxis i syfte att klargöra huruvida brottsrubriceringarna kan tillämpas på psykiskt våldsamma handlingar så som dessa har definierats och exemplifierats ovan.⁵² En del våldsamma gärningar kan samtidigt vara, exempelvis, kontrollerande och hotfulla – rubrikindelningen bör därför förstås som ett analytiskt verktyg, snarare än en absolut och uttömmande verklighetsbeskrivning.

Som redan framgått fokuserar det straffrättsliga systemet i regel på specifika, preciserade gärningar. Så ser dock verkligheten sällan ut vid våld i nära relationer, som vi sett karaktäriseras våldet i sådana relationer snarare av att kränkningarna är upprepade, systematiska och präglar hela tillvaron för offret.⁵³ Mot denna bakgrund infördes, på förslag av Kvinnovåldskommissionen, fridskränkingsbrotten.⁵⁴ Eftersom dessa är speciella till sin utformning behandlas de under en egen, fjärde rubrik.

3.2.1 Skydd mot kontrollerande gärningar

Gärningspersonens syfte med våldet i stort är att vinna kontroll över sitt offer.⁵⁵ Därmed får denna rubrik rymma de brottsrubriceringar som inte i första hand är att anse som nedvärderande eller hotfulla.

⁵² Praxis saknas dock i stor utsträckning se ex. Burman (2006) s. 170; prop. 1992/93:141 s. 23.

⁵³ SOU 1995:60 s. 301-302.

⁵⁴ Se SOU 1995:60 s. 304-309.

⁵⁵ Lundgren (2004) s. 32.

Misshandel

Den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för *misshandel* [...].⁵⁶

I brottsbalkens förarbeten framhålls att paragrafens sjukdomsbegrepp innefattar ”sinnessjukdom och psykisk invaliditet”; hit räknas också sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt.⁵⁷ Rekvisiten kroppsskada respektive smärta innefattar enbart fysisk sådan.⁵⁸

Det psykiska våldet är alltså straffbart genom denna paragraf under vissa förutsättningar. För att kunna påvisa en adekvat form av kausalitet, att sjukdomen är *tillfogad* genom gärningen, krävs troligen en allvarlig form av psykiskt våld. Mindre grovt våld kan medföra svårigheter att påvisa ett sådant samband med den medicinskt påvisbara effekten som krävs för att något ansvar ska kunna utdömas.⁵⁹ För att psykiska besvär ska anses vara medicinskt påvisbara krävs att de föranleder sjukskrivning eller läkar-/psykologbehandling.⁶⁰

Vid rättstillämpning visar praxis på en tydlig tendens att upprepat våld påverkar straffvärdesbedömningen i försvårande riktning. Huruvida offret varit en närstående till gärningspersonen verkar normalt inte ses som relevant.⁶¹

⁵⁶ BrB 3:5

⁵⁷ SOU 1953:14 s. 134-135.

⁵⁸ Burman (2006) s. 169.

⁵⁹ Prop. 1997/98:55 s. 76.

⁶⁰ Prop. 2005/06:166 s. 19.

⁶¹ Burman (2006) s. 174-175.

Ofredande

Den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, för *ofredande*[...].⁶²

Denna paragraf omfattar fysiskt antastande, störande kontakter och hänsynslöst agerande. Det som gör kontakterna störande kan vara hur, när, och hur ofta de sker. Det ställs inga särskilda krav på deras form eller innehåll.⁶³ Omfattande och utdragen telefonterror kan omfattas.⁶⁴ Straffmaximum för brottet höjdes 1993 just med hänvisning till att sådana beteenden kunde anses hänsynslösa.⁶⁵

Gränsen för när en handling utgör ofredande genom hänsynslöst agerande framgår av förarbetena: det handlar om sådant beteende som ”enligt vanlig värdering kan sägas utgöra en kännbar fridskränkning”.⁶⁶ Sådana handlingar som den enskilda rimligen ska tåla är alltså undantagna. Exempel på handlingar som omfattas av paragrafen är att allvarligt skrämma eller störa någon genom t.ex. höga ljud, eller att återkommande följa efter en person eller stå utanför personens bostad, men enbart under den förutsättning att detta är något som uppfattas av den som förföljs.⁶⁷ Att vid enstaka tillfällen följa efter någon eller dyka upp på platser där personen ofta befinner sig är alltså exempel på handlingar som kan bedömas vara utanför paragrafens straffbara område.⁶⁸

⁶² BrB 4:7

⁶³ Prop. 2016/17:222 s. 98-100.

⁶⁴ SOU 1995:60 s. 292-293.

⁶⁵ Prop. 1992/93:141 s. 32.

⁶⁶ Prop. 1962:10 s. B 116.

⁶⁷ Prop. 2016/17:222 s. 62.

⁶⁸ Dovelius, Holmberg & Öberg (2006) s. 55.

Olaga frihetsberövande

Den som i annat fall än som sägs i 1 eller 1 a § för bort eller spärrar in någon eller på annat sätt berövar honom eller henne friheten, döms för *olaga frihetsberövande* [...].⁶⁹

I denna paragraf föreskrivs straffansvar för sådana olaga frihetsberövanden som inte utgör människohandel eller människorov. En inspärning behöver inte ske i ett trångt utrymme för att omfattas av paragrafen, att t.ex. stänga in någon i en lägenhet är tillräckligt, förutsatt att hindret för att komma ut är väsentligt.⁷⁰ Att exempelvis vrida om låset i ett rum där både förövare och offer befinner sig, och ställa sig framför den låsta dörren anses inte utgöra ett väsentligt hinder.⁷¹

Brytande av post- eller telehemlighet

Den som olovligen bereder sig tillgång till ett meddelande, som ett post- eller telebefordringsföretag förmedlar som postförsändelse eller i ett elektroniskt kommunikationsnät, döms för *brytande av post- eller telehemlighet* [...].⁷²

Att tillgripa eller bereda sig tillgång till meddelande i ett brev eller paket omfattas av denna paragraf. Den som olovligen öppnar och läser någon annans post omfattas alltså av straffansvar under denna bestämmelse.⁷³ Att ta del av någons myndighetsbrev eller privata korrespondens utan personens medgivande är en integritetskränkning och kan vara ett led i att kontrollera och begränsa sitt offer.

⁶⁹ BrB 4:2

⁷⁰ Jareborg (2015) s. 51-53.

⁷¹ Se RH 2003:31.

⁷² BrB 4:8

⁷³ Jareborg (2015) s. 75-76.

Egenmäktigt förfarande

Den som, i annat fall än som anges i detta kapitel, olovligen tar och brukar eller på annat sätt tillgriper något, döms för *egenmäktigt förfarande* [...]. Detsamma gäller om någon utan tillgrepp, genom att fästa eller bryta lås eller på annat sätt, olovligen rubbar någon annans besittning och därigenom vållar skada eller olägenhet. För egenmäktigt förfarande döms också den som med våld eller hot om våld hindrar någon annan att utöva sin rätt att hålla kvar eller ta något.

Detta är den enklaste formen av tillgreppsbrott och kriminaliseringen är, i ett internationellt perspektiv, anmärkningsvärt långtgående. Straffansvar ställer inga krav på skada eller vinning.⁷⁴ Besittningsrubbing omfattar alla sådana gärningar som medför att besittaren hindras i sina dispositionsmöjligheter, vilket rimligtvis bör omfatta gärningar som att gömma någons telefon eller nycklar. Att förlora kontrollen över sina tillhörigheter, och sina möjligheter att fritt disponera över exempelvis telefon eller fordon, innebär en kännbar begräsning av livsutrymmet.

Olaga tvång

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms för *olaga tvång* [...].⁷⁵

Detta är den allmänna paragraf som syftar till att skydda individens handlingsfrihet. Vad gäller psykiskt våld är det tvång genom hot som kan bli aktuellt, och ett sådant hot kan gälla vilken brottslig gärning som helst så länge det innefattar ett tvång. Även våldsutövning mot saker omfattas. Exempel på vad tvånget kan innebära är att tvingas lämna upplysningar,

⁷⁴ Jareborg (2015) s. 199-203.

⁷⁵ BrB 4:4

lämna ifrån sig brev eller att avstå från att delta i ett möte.⁷⁶ Olaga tvång kan vara grovt och vid gradbedömning har hänsyn tagits, i försvårande riktning, till att tvånget utövats i offrets bostad.⁷⁷

Hemfridsbrott

Den som olovligen intränger eller kvarstannar där annan har sin bostad, vare sig det är rum, hus, gård eller fartyg, dömes för *hemfridsbrott* [...].⁷⁸

Den brottsliga gärningen enligt denna paragraf ligger i att kvarstanna i någons bostad fast man uppmanas att avlägsna sig, alternativt att tränga in genom att övervinna ett fysiskt eller psykiskt hinder. Ett partiellt inträngande kan också omfattas, exempelvis ett ben i en dörröppning.⁷⁹ I en gemensam bostad kan dock inte något hemfridsbrott begås mellan de sammanboende.⁸⁰ Detta tryggar en förövares rätt till sin egen bostad, men riskerar också att befästa och förvärpa utsattheten för ett offer för våld i en nära relation.

3.2.2 Skydd mot nedvärderande gärningar

Här behandlas ärekränkingsbrottet förolämpning. Ärekränkingsbrotten är speciella på det sättet att de i regel utgör s.k. målsägandebrott – de faller alltså inte under allmän åklagares åtalsplikt, istället måste målsägande själv väcka åtal.⁸¹

⁷⁶ Jareborg (2015) s. 54-57

⁷⁷ Se NJA 1992 s. 26.

⁷⁸ BrB 4:6

⁷⁹ Jareborg (2015) s. 70-71.

⁸⁰ Se NJA 1944 s. 67.

⁸¹ Jareborg (2015) s. 110.

Förolämpning

Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan döms, om gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet, för förolämpning[...]⁸²

Syftet med denna straffbestämmelse är att skydda den enskildas självkänsla och värdighet. Den omfattar ord och andra beteenden som ger uttryck för ett budskap som är ägnade att kränka någon annans självkänsla eller värdighet, ansvar för brott förutsätter uppsåt. Det utmärkande är att det nedsättande uttalandet riktar sig direkt till den berörda personen. Ansvar för förolämpning är subsidiärt till förtal.⁸³

Vid tillämpning ska hänsyn tas till de faktiska förhållandena i det specifika fallet och till den enskilda målsäganden – parternas relation och deras normala språkbruk ska vara faktorer då en bedömning görs kring huruvida gärningen var ägnad att kränka självkänslan eller värdigheten.⁸⁴ Att den tilltalade har använt liknande uttryck tidigare och känt sig provocerad av målsägande innebär inte att den tilltalade undgår ansvar.⁸⁵

Att kränka någons värdighet och underminera personens självkänsla är en central aspekt av den normaliseringsprocess som diskuterats ovan, det är ett sätt att vinna kontroll över offrets livsutrymme. Att brottet utgör ett målsägandebrott kan medföra att lagföringsmöjligheterna för denna typ av brott i en nära relation blir särskilt låga. Som vi redan sett finns en stark benägenhet från offrens sida att rationalisera och acceptera sådant våld.

⁸² BrB 5:3

⁸³ Prop. 2016/17:222 s. 71-75.

⁸⁴ Prop. 2016/17:222 s. 101.

⁸⁵ Se RH 2011:5.

3.2.3 Skydd mot hotfulla gärningar

Det finns en rad brottsliga gärningar som kan innefatta ett eller flera hotfulla element, men här behandlas enbart brottet olaga hot.

Olaga hot

Den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig rädsla för egen eller annans säkerhet till person, egendom, frihet eller frid, döms för olaga hot [...]⁸⁶

Denna bestämmelse skyddar mot angrepp på en persons känsla av trygghet och handlingsfrihet. Hotet kan vara förtäckt: det är tillräckligt att det antyds av vad som sägs eller görs.⁸⁷ Hot om annat än ”brottslig gärning” omfattas inte, och det krävs vidare normalt att det handlar om ett brott som inte är helt lindrigt.⁸⁸ För ansvar krävs dock inte att gärningspersonen avser, eller ens har möjlighet, att fullfölja hotet – det avgörande är huruvida hotet är ägnat att framkalla allvarlig rädsla.⁸⁹

Efter en nyligen genomförd modernisering omfattar det straffbara området också hot mot någons frihet och frid, vilket exemplifieras med hot om spridande av integritetskänsliga bilder eller uppgifter.⁹⁰ I samband med detta sänktes också det tidigare rekvisitet att hotet ska vara ägnat att framkalla *allvarlig fruktan* till *allvarlig rädsla*, vilket uppgavs bättre spegla underrättspraxis.⁹¹

⁸⁶ BrB 4:5

⁸⁷ Jareborg (2015) s. 60-62.

⁸⁸ Prop. 2016/17:222 s. 93.

⁸⁹ Jareborg (2015) s. 60-62; se dock resonemang i RH 2002:6, där ett åtal ogillades delvis på grund av att möjligheterna att verkställa hotet ansågs vara begränsade.

⁹⁰ Prop. 2016/17:222 s. 53.

⁹¹ Prop. 2016/17:222 s. 54.

3.2.4 Fridskränkningens brotten

Fridskränkningens brotten är speciella till sin utformning i den mening att de innebär en möjlighet att sammanlägga en serie brottsliga handlingar till ett enda nytt brott. De infördes 1995 för att förhindra att fridskränkningar begås i nära relationer.⁹² Det rör sig om två olika brottsrubriceringar som kommer att behandlas separat: grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Det bör dock noteras att de ligger under samma straffbestämmelse (BrB 4:4a), i första respektive andra stycket. Det som skiljer rubriceringarna åt är vem som är brottsoffer respektive gärningsperson.

Grov fridskränkning

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* [...].⁹³

Detta lagrum infördes efter förslag av Kvinnokommissionen i syfte att motarbeta våld i nära relationer, och en avgörande insikt som låg till grund för detta var de ökade kunskaper som fanns kring våldets normaliseringsprocess.⁹⁴ Mot denna bakgrund ville man införa ett nytt brott som möjliggjorde att hänsyn kunde tas till att det inte var enskilda handlingar som karaktäriserade offrets situation, utan snarare de systematiska kränkningar som kännetecknar en våldsam relation.⁹⁵ Detta innebar att en ny lagteknisk konstruktion användes, där straffbestämmelsen omfattade flera redan straffbara gärningar, vilket ansågs bättre kunna

⁹² Jareborg (2015) s. 64.

⁹³ BrB 4:4a 1 st.

⁹⁴ SOU 2014:49 s. 274; SOU 1995:60 s. 300-301.

⁹⁵ Prop. 1997/98:55 s. 76.

markera allvaret i sådan brottslighet och medge en helhetsbedömning av offrets situation.⁹⁶

En stor del av de resonemang som låg bakom paragrafen går att applicera på våld i nära relationer i allmänhet, men kommissionen arbetade uttalat utifrån ett kvinnoperspektiv,⁹⁷ varför paragrafen delades upp i två separata brottsrubriceringar. Bakgrunden till detta kommer diskuteras närmare under nästa rubrik.

De rekvisit som måste uppfyllas för att straffansvar ska föreligga är att gärningarna har utgjort brott enligt BrB kap. 3,4 eller 6, att gärningarna har utgjort ett led i en upprepad kränkning och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. De brottsliga gärningar som omfattas av paragrafen återfinns alltså i kapitlen som reglerar brott mot liv och hälsa, mot frihet och frid, sexualbrott respektive skadegörelsebrott, samt överträdelse av kontaktförbud. Förolämpning är ett exempel på brott som inte kan läggas till grund för straffansvar. Det ska typiskt sett handla om brott som innebär en kränkning av integriteten, som exempel nämns misshandel, olaga frihetsberövande, olaga hot o.dyl., men även brott som enskilt hade bedömts som relativt lindriga kan vara ansvarsgrundande förutsatt att de varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla.⁹⁸ Det är till och med möjligt, med hänsyn till detta rekvisit, att beakta icke-kriminaliserade gärningar. Som exempel har HD anfört att en gärningsperson styrt och begränsat sitt offers kontakter med omvärlden som ett skäl för att kränkande gärningar är att anse som ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla.⁹⁹

För att kunna ådömas ansvar i enlighet med denna brottsbestämmelse krävs att minst två sådana brott har begåtts mot en och samma närstående person.

⁹⁶ Prop. 1997/98:55 s. 78.

⁹⁷ SOU 1995:60 s. 3.

⁹⁸ Prop. 1997/07:55 s. 131.

⁹⁹ Se NJA 2003 s. 144.

Med hänsyn till principen *ne bis in idem* kan kravet på flera gärningar inte omfatta en ny gärning i förening med en gärning där dom redan givits.¹⁰⁰ Vissa tillämpningsproblem har dock visat sig i detta hänseende, vilket har ansetts vara en konsekvens av att lagstiftaren inte slutgiltigt tagit ställning till huruvida brottet utgör en konkurrensklausul eller ett kollektivdelikt. Vilken betydelse eventuell tidigare och annan brottslighet ska tillmätas, och huruvida denna inryms inom gärningsenheten har diskuterats.¹⁰¹

Huruvida kravet på upprepade kränkningar är uppfyllt beror i viss utsträckning på hur många brott som har begåtts och hur nära i tiden dessa ligger varandra.¹⁰² Fridskränkning utgör inte ett perdurerande brott och därmed utgörs den yttersta tidsgränsen av preskriptionstiden för de enskilda, självständigt straffbelagda, gärningarna. Gärningarnas karaktär är också av betydelse – ju allvarligare kränkning, desto färre gärningar krävs för att kravet ska vara uppfyllt.¹⁰³

Med begreppet närstående avses huvudsakligen person gärningspersonen har ett äktenskapsliknande förhållande med, men även andra närstående räknas in, t.ex. syskon, föräldrar och barn. I regel förutsätts sammanboende, men det finns möjlighet att betrakta även andra boendeformer.¹⁰⁴ Tidigare närstående är likställt med närstående.¹⁰⁵

Vid tillämpning har denna paragraf medgett de lättnader vad gäller kravet på precisering och individualisering som tidigare praxis i någon mån fastlagt. Hela åtalet kan däremot inte byggas på ospecificerade gärningar. Enligt HD är det godtagbart att till grund för straffansvar lägga ”förutom vissa detaljerat beskrivna och tidsbestämda gärningar, ytterligare gärningar av

¹⁰⁰ Prop. 1997/97:55 s. 131.

¹⁰¹ Burman (2006) s. 197.

¹⁰² Jareborg (2015) s. 66-67.

¹⁰³ Prop. 1997/98:55 s. 131-133.

¹⁰⁴ Se NJA 2004 s. 97.

¹⁰⁵ Jareborg (2015) s. 66.

likartat slag som begåtts under en viss tidsperiod och där det hålls mera öppet exakt tidpunkt, plats och kanske även tillvägagångssätt för respektive gärning”.¹⁰⁶

Grov kvinnofridskränkning

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* [...].¹⁰⁷

Som redan nämnts är det som skiljer grov kvinnofridskränkning från grov fridskränkning vem som är brottsoffer respektive gärningsperson. I övrigt tillämpas de på samma sätt och straffskalan är densamma. Paragrafen infördes efter förslag från Kvinno våldskommissionen som ansåg att denna delning av brottet var ett sätt att tydliggöra något utredarna ansåg vara utmärkande för det beteende som skulle straffbeläggas: ”det innefattar en kränkning av en annan person på grund av kön och har sin grund i föreställningar om kvinnors lägre värde i förhållande till män”.¹⁰⁸

Kommissionen menade att det inte kunde råda någon som helst tvekan om att gärningspersonen i ett helt dominerande antal fall skulle vara en man och att offret skulle vara en kvinna – en sådan utformning skulle helt enkelt ligga närmare verkligheten.¹⁰⁹

Regeringen anförde dock att ett sådant perspektiv på de straffrättsliga reglernas utformning skulle innebära en i princip omöjlig uppgift och såg inte tillräckliga skäl för att helt frångå brottsbalkens könsneutrala konstruktion. Däremot sågs ett värde i att ha en specifik brottsrubricering för mäns våld mot kvinnor. Detta skulle markera att ett sådant brott utgör en

¹⁰⁶ Se NJA 2004 s. 437, för tidigare praxis se NJA 1991 s. 83.

¹⁰⁷ BrB 4:4a 2 st.

¹⁰⁸ SOU 1995:60 s. 306-307.

¹⁰⁹ SOU 1995:60 s. 306.

särskild form av kränkning, men också synliggöra och underlägga kartläggningen av det. Lagrådet motsatte sig, men brottet delades alltså upp i dessa två rubriceringar.¹¹⁰

Sammanfattningsvis kan det konstateras att vi har en brottskatalog som många gånger skulle kunna omfatta sådant beteende som kan kategoriseras som psykiskt våld. Det saknas dock i stor utsträckning en tydlig avgränsning av det straffbara området när det handlar om psykiskt våld varken förarbeten eller praxis tar ställning i frågan på ett tydliggörande sätt. Det finns även många beteenden som måste klassas som psykiskt våldsamma men som inte på något enkelt sätt kan inrymmas under någon brottsrubricering. En viss försiktighet vad gäller att lagstifta mot detta våld kan anas.

¹¹⁰ Prop. 1997/98:55 s. 82-83.

4 Avslutning

Avslutningsvis följer här först en sammanfattande diskussion av det som framkommit av denna undersökning, vilken mynnar ut i en slutsats, som rymmer en ansats till att besvara de frågor som styrts undersökningen.

4.1 Diskussion

Psykiskt våld är ofta den form av våld som visar sig tidigast i en våldsam relation. Att vidta samhällsåtgärder mot det våldet kan vara ett sätt att i ett tidigt skede avbryta den normaliseringsprocess vilken som regel föregår och möjliggör utökat våld. Att lyckas med det skulle innebära enorma besparingar av mänskligt lidande på individplanet och, på samhällsplanet, att mycket stora kostnader kunde undvikas. Det sammantagna intresset av att förebygga sådant våld är stort.

Vi har sett att vi har en brottskatalog som många gånger omfattar sådana beteenden som kan kategoriseras som psykiskt våld. Förarbeten och praxis ger dock inte någon tillräckligt tydligt redogörelse för vilka våldshandlingar som är relevanta, i ett straffrättsligt hänseende, för att det straffbara området ska kunna anses vara klarlagt på ett tillfredsställande sätt. Tendensen att se psykiskt våld som en ”småsak” medför svårigheter att kunna tillämpa dessa brottsbestämmelser i praktiken. Än större svårigheter innebär kravet, i rättssäkerhetens namn, på precisering i tid och rum kan. Offer för psykiskt våld i nära relationer inser ofta inte att de utsatts för våld förrän långt efteråt, vilket försvårar deras möjligheter att precisera exakt vad de har utsatts för.

De lättnader i kraven på precisering, som vuxit fram i praxis men som kanske främst manifesteras genom fridskränkingsbrotten, är nödvändiga för att en rättslig prövning ska kunna ta hänsyn till att offrets hela tillvaro är präglad av hot och våld, vilket ofta utmärker en våldsam relation. Fridskränkingsbrotten är utformade mot denna bakgrund. Vissa problem

med deras omfång och tydlighet som förtjänar att diskuteras. Flera av de brottsrubriceringar som kan aktualiseras vid psykiskt våld kan inte ligga till grund för straffansvar enligt fridskränkingsbrotten, dessutom finns inget tydligt ställningstagande till vilka icke-kriminaliserade beteenden som går att lägga till grund. Det skapar en rättsosäkerhet, och möjligtvis också en risk att paragrafen inte kan användas i alla relevanta fall.

Fridskränkingsbrotten förefaller också omoderna i vissa avseenden. Det fokus denna paragraf lägger på mannen som förövare och kvinnan som offer riskerar att cementera, snarare än motverka, ojämställdheten i samhället. Denna klassiska bild av våldsamma förhållanden kan också bidra till att utsatta män ytterligare rationaliserar och bagatelliserar det psykiska våld som de drabbas av. Vi har också sett att unga ofta drabbas av våld i nära relationer, men att utgå från en relationsdefinition som ställer upp äktenskapsliknande krav riskerar att stänga ute denna centrala grupp våldsoffer. Denna relationsdefinition kan även vara exkluderande mot andra särskilt utsatta grupper som faller utanför den klassiska bilden av en våldsam relation, vilket kan bagatellisera och osynliggöra deras utsatthet.

Det finns ingen separat och tydlig brottsrubricering för psykiskt våld i dagens brottsbalk, men om det infördes en tydlig markering mot sådana beteenden i gällande rätt är det möjligt att en attitydförändring skulle ske, vilket i sin tur skulle kunna leda till högre anmälningsfrekvens. Även om anmälningarna inte skulle öka finns chansen att en sådan medvetenhet på samhällsnivå kunde vara ett hinder mot den normaliseringsprocess som i värsta fall kan resultera i dödligt våld.

Den försiktighet som har funnits mot att införa straffansvar för den som utövar psykiskt våld är förståelig med hänsyn till de svårigheter som skulle finnas vad gäller att avgränsa det straffbara området. Psykiskt våld är ett komplext och svårfångat fenomen, som inte enkelt låter sig rymmas i en allmänt hållen lagtext.

4.2 Slutsats

Avslutningsvis är det dags att återvända till de frågor som styr hela arbetet: *Hur ser det juridiska skyddet mot psykiskt våld i nära relationer ut? Vilka brottsrubriceringar kan aktualiseras vid psykiskt våld? Är skyddet effektivt och tillräckligt*

Vi har, för det första, kunnat konstatera att det juridiska skyddet mot psykiskt våld är svårt att ringa in – det finns helt enkelt inget explicit skydd mot just detta. Psykiskt våld är inte ett begrepp som förekommer i lagtext.

För det andra har vi konstaterat och exemplifierat finns en rad olika brottsrubriceringar som kan aktualiseras vid psykiskt våld, men långt ifrån alla psykiskt våldsamma handlingar omfattas av något straffansvar. Dessutom finns det praktiska svårigheter vid tillämpningen, vilket bottnar i att den juridiska regleringen innebär en balansgång mellan olika grundläggande principer kring rättssäkerhet och ett fullgott skydd mot olika sorters våld.

Vad gäller det psykiska våldet saknas en ändamålsenlig utformning mot bakgrund av den normaliseringsprocess som är så intimt sammankopplad med detta våld. Så som vårt straffrättsystem är utformat medges inte någon, utifrån detta perspektiv, tillfredsställande helhetsbedömning och många beteenden som inskränker offrets livsutrymme omfattas inte av något juridiskt skydd. Det främsta skyddet utgörs av fridskränkingsbrotten, men dessa är otydligt och omodernt utformade vilket hindrar en verkningsfull och rättssäker tillämpning av dem. Med detta sagt menar jag, för det tredje, att skyddet varken är effektivt eller tillräckligt.

Psykiskt våld är en väsentlig del i den normaliseringsprocess som möjliggör det stora samhällsproblem som våld i nära relationer utgör. Mot denna bakgrund förefaller det angeläget att åtminstone utreda möjligheterna att införa en mer omfattande, och tydligare utformad, straffrättslig reglering i

syfte att öka skyddet mot psykiskt våld. Hur ett sådant skydd skulle kunna se ut ligger utanför ramarna för denna undersökning.

Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1962:10 Förslag till brottsbalk.

Prop. 1981/82:43 Om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel).

Prop. 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m.

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Prop. 1998/99:145 Ändring av fridskränkingsbrotten.

Prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld.

Prop. 2016/17:222 Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.

Regeringskansliet, Mer om jämställdhetspolitikens mål, 2017, <https://www.regeringen.se/artiklar/2017/01/mer-om-jamstalldhetspolitikens-mal/> (hämtad 14/5/2019).

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

SOU 1995:60 Kvinnofrid.

SOU 2014:49 Våld i nära relationer – en folkhälsofråga: Förslag för ett effektivare arbete.

SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

Litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Täckningsprincipens ABC*, Juridisk publikation, 2:2009, s. 265-273.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2. omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Burman, Monica, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*, Iustus, Uppsala, 2007.

Dovelius, Anna Mia, Holmberg, Stina & Öberg, Jonas, *Stalkning i Sverige: Omfattning och åtgärder*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2006.

Ekbrand, Hans, *Separationer och mäns våld mot kvinnor*, Göteborgs Universitet, Institutionen för sociologi, Göteborg, 2006.

Eliasson, Mona & Ellgrim, Barbro, *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer: En kunskapsöversikt*, Sveriges kommuner och landsting, Stockholm, 2006

Frenzel, Anna, *Brott i nära relationer: En nationell kartläggning*, Brottsförebyggande rådet, Stockholm, 2014.

Glenngård, Anna H., Steen Carlsson, Katarina & Berglund, Anna, *Ekonomiska konsekvenser av mäns våld mot kvinnor: En kunskapsöversikt samt kostnadsberäkningar utifrån tre typfall*, IHE rapport 2011:1, Lund, 2011.

Holmberg, Carin, Stjernqvist, Ulrica & Sörensen, Eva, *Våldsamt lika och olika: Om våld i samkönade parrelationer*, Stockholms universitet, Centrum för Genusstudier, Stockholm, 2005.

Jareborg, Nils, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2. uppl., Iustus, Uppsala, 2015.

Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Studentlitteratur, Lund, 2013.

Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess*, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Stockholm, 2004.

Mattsson, Tina, *Motstånd och neutralisering: Kön, makt och professionalitet i arbetet med våld i nära relationer*, Socialvetenskaplig tidskrift, 2013:3/4, s. 150-167.

Sinisalo, Eveliina & Moser Hällen, Linn (red.), *Våld i nära relationer: socialt arbete i forskning, teori och praktik*, Liber, Stockholm, 2018.

Stolt, Eleonora, *Våld i samkönade relationer: En kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet, Uppsala, 2009.

Rättsfallsförteckning

NJA 1944 s. 67

NJA 1991 s 83

NJA 1992 s. 26

NJA 2003 s. 144

NJA 2004 s. 97

NJA 2004 s. 437

RH 2002:6

RH 2003:31

RH 2011:5